

Almási Balogh Pál

Emlékezés az első részletes magyar nyelvű Baradla-leírás szerzőjére

Az aggteleki barlang a 18-19. század fordulóján vált ország-világ előtt ismertté. Számos idegen nyelvű tudósítás jelent meg akkoriban a *Baradláról*: Townsoné angolul (1797), majd több kiadásban francia (1799, 1800, 1803) és holland (1801) fordításban, *Raiszé* németül (1807), *Bartholomaeidesé* latinul (1808), *Glinkáé* oroszul (1815), *Staszicé* lengyelül (1815) stb. Ezek révén külföldön talán hamarabb híre ment a barlangnak, mint itthon. A magyar nyelvű munkák száma ugyanis csekély ebben az időszakban: *Teleki Domokos* rövid leírása (1796) és *Csokonai Vitéz Mihály* 1801-ben kelt, de nyomtatásban csak 1818-ban rövidítve közreadott levele voltak az első jelentősebb anyanyelvi közlemények a *Baradláról*. (Tudomásunk van *Farkas János* egri vállalkozó 1794-ben készült kéziratáról, amely azonban elveszett, s így szélesebb nyilvánosságot nem kaphatott – l. *Karszt és Barlang*, 1966. I.). Olvasóközönségünk csupán 1820-ban ismerkedhetett meg alaposabban az ország legnagyobb természeti kincsével. Ebben az évben, a *Tudományos Gyűjtemény* 1. számának 63-90. oldalán látott napvilágot a *Baradlai utazás 1818-dik Esztendőben* című úti beszámoló, *A. B. P.* aláírással. Szerzőjének kilétét sokáig homály fedte. 1890-ben még ismeretlenként említi *Siegmeth Károly* (*Siegmeth K.*, 1890). Az 1914-ben kiadott barlangi bibliográfia viszont már *Balogh Pálnak* tulajdonítja a munkát, akit *Almási* előnévvel tart számon művelődéstörténet-írásunk (*Siegmeth – Horusitzky*, 1914). Személyéről és a *Baradla* hazai megismertetésében fontos szerepet játszó művéről mostanáig nem szóltunk jelentőségéhez méltóan. Írásunkkal ezt az adósságot kívánjuk törleszteni.

Életútja, munkássága

Almási Balogh Pál 1794. október 18-án született a *Borsod* megyei *Nagybarcán* (a mai *Kazincbarcika* közelében). Édesapja a község református lelkésze volt. Elemi iskoláit *Rimaszombatban* végezte, majd 1810-től *Sáropatakon*, 1814-től rövid ideig *Késmárkon*, később újra *Patakon* tanult. Ifjú

korában elsajátította a klasszikus nyelveket, továbbá a németet, olaszt, spanyolt, franciát és angolt.

1817-ben beiratkozott a pesti orvosi egyetemre. 1822-ben fejezte be tanulmányait, s a következő évben doktorrá avatták. Egész életében gyakorló orvos maradt, s emellett sokrétű tudományos és közéleti tevékenységet fejtett ki.

1825-ben hosszabb németországi tanulmányútra indult, mely döntő hatással volt pályafutására. Új ismereteket szerzett, s kapcsolatba került olyan híres egyéniségekkel, mint pl. *Goethe*. Különösen a *Hahnemann* professzor nevével fémjelzett homeopatikuss (hasonszenvi) gyógymód keltette fel az érdeklődését, melynek haláláig híve és legjelentősebb hazai művelője maradt.

Visszatérése után eredményes gyógyító munkájával és tudományos téren szerzett érdemeivel hamar felhívta magára a figyelmet. Több tudományágra kiterjedő termékeny szakirodalmi munkásságot folytatott. Kivette részét a reformkor szellemi csatározásaiból is. Jelentős szerepe volt az orvosi műnyelv magyarítása körül kialakult vitában, melyben *Bugát Pál* nyelvrontással vádolta. „*Tudományos művelődésünk története*” című tanulmányát 100 arannyal jutalmazta az *Akadémia* 1835-ben. Tőle származott az *Iparegyesület* és az *Állatvédő Egyesület* gondolata. 1831-ben a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező, 1835-ben pedig rendes tagjává választotta – de nem orvosi, hanem nyelvészeti munkásságáért. A külföldi elismerések sem maradtak el: 1834-ben egyszerre lett tagja a berlini és a lyoni orvosi társaságoknak.

1837 és 1843 között szerkesztette a *Tudománytár* című folyóirat szépirodalmi részét. Magyarra fordította az angol szentimentális líra legszebb darabját, *Thomas Gray Elegy written in a country church-yard* (Elégia egy falusi temetőben) című híres költeményét. Irodalmi érdeklődését tanúsítja, hogy kézirati hagyatékában dráma-átültetés is található.

Az 1846-47-ben alakult hasonszenvi orvosi egyesület jegyzője volt. 1847-ben az olasz tudósok velencei kongresszusán ő képviselte a magyar tudományos életet.

Kossuth, majd *Széchenyi* háziorvosaként közvetlen kapcsolatba került a reformkor nagyjaival, de a politikai küzdelmekben nem vett részt. *Kossuthot* rabsága idején rendszeresen felkereste a börtönben. Szomorú kötelességeként 1848-ban ő kísérte a döblingi elmeegógyintézetbe a súlyosan beteg *Széchenyit*.

1856-ban ismét külföldre utazott. Hosszabb ideig tartózkodott *Párizsban*, *Londonban* és *Brüsszelben*. Tanulmányozta az ottani tudományos életet, azaz a céllal, hogy tapasztalatait itthon hasznosítsa. Ismeretséget kötött a kor legkiválóbb tudósaival. Fellépése nyomán együttműködés alakult ki a francia és a magyar akadémia között. Mindeközben könyvtárnyi könyvet és folyó-

íratot szerzett *Akadémiánknak*. Hazatérését követően előadásokon számolt be élményeiről.

1865-ben az újjászervezett *Homeopata Orvosok Egyesületének* elnökévé választották.

1867. szeptember 11-én hunyt el Pesten, nem sokkal 73. születésnapja előtt. Ötvenezer kötetes könyvtára és kéziratai az *Egyetemi Könyvtárba* kerültek. (EME 1866; Fialovszky B. 1933; Hajdu I. 1987; Kátay G. 1869; Szinnyi J. 1891; VU 1858, 1867.)

Almási Balogh Pál (1855 körül)

Almási Balogh Pál egyike azon keveseknek, akik még életükben szobrot kaptak. *Izsó Miklós* 1864-ben mintázta meg 53,5 cm magas gipsz mellszobrát, mely a művész egyik legsikerültebb alkotása. „Minden sallang, zsinóros ruha és hasonló kellékek nélkül, egyszerűen, közvetlenül jeleníti meg a tudóst, kinek lényéből a meleg közvetlenség mellett a fölényes értelem nyugodt, emelkedett egyensúlya sugárzik. Nem vész el felesleges részletekbe, csak azt adja vissza, ami jellemző, ami hozzátartozik az arc kifejezéséhez. Tökéletes biztonsággal válogatta ki a vonásokat, melyek az egészet alkotják és az összehatás egységét felesleges részletek nem bontják meg. Jellemportrét ad, élön, beszédesen, tudása magaslatára emelkedve bátran felveszi a versenyt külföldi kortársai hasonló alkotásaival” (Weisz A. 1939.). A szobrot ma a Magyar Nemzeti Galériában őrzik.

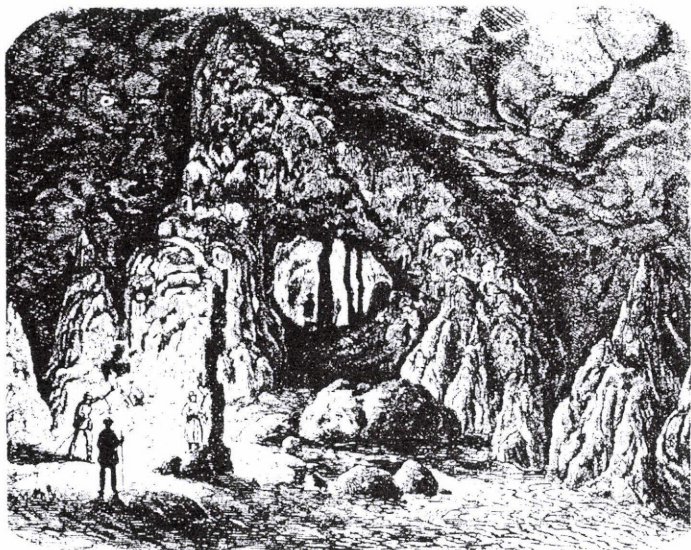
Almási Balogh Pál kora legkiemelkedőbb tudósegényiségei közé tartozott. Elismerés és tisztelet övezte több mint négy évtizedes pályafutását. „Egyike ő azon nagy műveltségű férfiaknak, kiknek agyában az emberi ismeretek összhangzatos egésznek alkotnak. Kevés van, ki minden tudomány fontosságát úgy ismerné, mint ő, és mindamellett oly távol volna minden félszegségtől és egvoldalúságtól a tudományban. Egyaránt tisztelettel kell meghajolnunk előtte, mint fáradhatatlan kitűnő orvos, nagy műveltségű tudós, s író és rendíthetetlen hazafi előtt” – írta róla a *Vasárnapi Ujság* 1858-ban. Tudományos nézeteit azonban lassan meghaladta az idő, művei elavultak, személye és munkássága egyre inkább a feledés homályába merült. De barlangkutatásunk történetébe örökre beírta nevét a *Baradla* első részletes magyar nyelvi ismertetésével.

Az 1818. évi Baradla-látogatás leírása

Almási Balogh Pál szülőfaluja, *Nagybarca* légvonalban kb. 30 km-re délre fekszik Aggtelektől, közel a *Sajó* völgyéhez, tehát nincs nagy távolság a két település között. Így bizonyosra vehető, hogy már gyermekkorában halott a *Baradláról*, később pedig olvasmányaiiban találkozott a barlanggal (ne feledjük: több idegen nyelvet beszélt!). Különben nem írhatta volna, hogy „*Hazánk ezen ritka barlangjának meg látása, 's a' természet munkás erejéről való új eseményeknek óhajta, már régolta czélomba lévén, azt ez esztendő őszi szakaszába néhány barátimmal végre hajtottam*”. Ekkor, 1818 őszén 24 éves, és a pesti orvosi egyetem hallgatója. A barlanglátogatásról készített, szépírói erényekről árulkodó élményszerű és szemléletes beszámolója, mint említettük, nevének kezdőbetűivel szignálva jelent meg a *Tudományos Gyűjtemény* 1820. évi 1. füzetében. Csak találgathatjuk, miért nem fedte fel kilitét az olvasók előtt. Lehet, hogy mivel még nem fejezte be tanulmányait, illendőnek tartotta háttérben maradni. Egyébként ez volt *Balogh Pál* első nyomtatásban megjelent munkája. Életrajzírói, méltatói nem tesznek említést róla, pedig több száz írása közül az egyik legfigyelemreméltóbb, s az utókor érdeklődésére is joggal számot tarthat.

Érdemes itt néhány szót szentelni a *Tudományos Gyűjteménynek*, mely az első tartós életű jelentős magyar tudományos folyóirat volt. 1817 és 1841 között havonta jelent meg. Hasábjain olvasható a korai magyar speleológiai irodalom három fontos közleménye: *Balogh Pál* írása mellett a fentebb már szóba hozott *Csokonai-levél* (1818), valamint *Kölesi Vince* tanulmánya az *Abaligeti-barlangról* (1820). Ezekben az években *Thaisz András* (1789-1840) volt a lap szerkesztője, akiről feltételezhetjük, hogy érdeklődött a barlangok iránt; legalább is ezt sejteti az említett munkák egymáshoz közeli időpontban történt közreadása.

Visszatérve *Balogh Pál Baradla-leírásához*, a bevezető részben érzékletes képet fest a barlangokról általában. Majd felsorol néhány nevezetes külföldi barlangot, s megállapítja: „*Méltán ezek mellé lehet tenni Hazánknek edj igen nevezetes ritkaságát, az Agteleki barlangot, vagy az úgy nevezett Baradlát, melly amazoknak akár nagysága, akár belső formáltatásának sokféleségére nézve nem enged; 's ha amazokban meg elégedést lel a' figyelmes vándor, itt sem kevés bámulással szemlélheti csudás művét a természetnek, melly mintegy elrejtve a' föld meghatalmazott birtokosának szemei elől, a' setét üregek mélyiben új világot hoz elő.*” Azt állítja, hogy a *Baradla* összeköttetésben van a szilicei jégbarlanggal. Hangulatos tájleírásban mutatja be *Aggtelek* szűkebb és tágabb környezetét.

Részlet a Baradla-barlangból (Magyarország képekben, 1867)

A faluba érkezésük másnapján vezető kíséretében, néhány fáklyával és sok gyertyával felszerelve indultak a föld alá. 3-4 láb széles nyíláson át, meredek lejtőn ereszkedtek az üregbe, mely hamarosan kitágult, s kényelmesen járhatóvá vált. Fáklyáik fénye egyre szebb cseppkőképződményeket világított meg. A látvány keltette érzelmeit *Milton Elveszett paradicsomából* vett idézetekkel fejezi ki *Balogh*, eredetiben és fordításban egyaránt. Nem elégszik meg azonban a barlang pusztá leírásával, számos érdekes megállapítást is tesz a föld alatti viszonyokról. Ennek alapján joggal tekinthetjük barlangkutatásunk egyik előfutárának. Megjegyi, hogy a levegő sokkal hűvösebb a külsőnél, „*de a' mellynek mértéklete osztán mindég egyforma maradt*”. Életnek nem tapasztalta nyomát, csupán néhány békát látott. Társai vállalkozó kedve híján egyedül mászta meg a *Moria hegyét*, hogy láthassa a tetején levő, *Paradicsomnak* nevezett üreget, melyről elragadtatással ír. Említést tesz arról hogy a „*nagy Szálába*” (a mai *Hangverseny-teremben*) az aggteleki ifjak és a barlanglátogatók olykor táncmulatságokat tartanak.

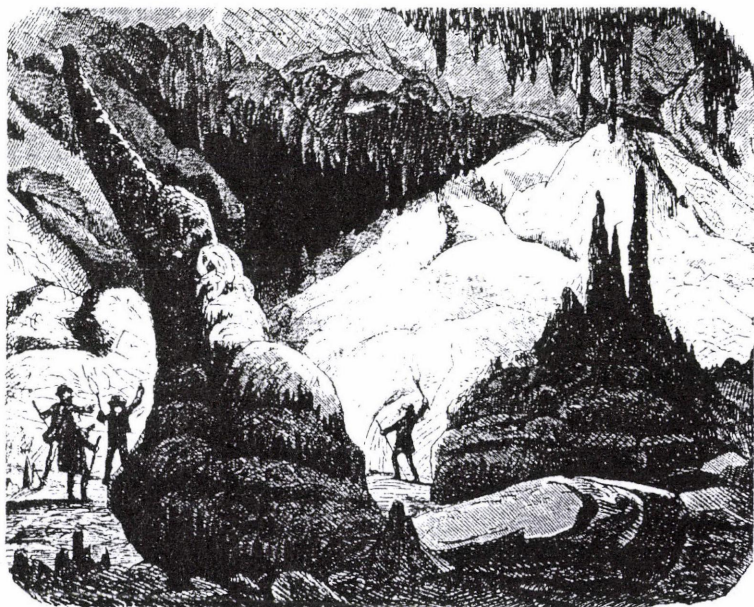
Szebbnél szebb cseppkőalakzatok követik egymást. „*Épségbe azonban ritka helyen vagynak... , mivel a' szám nélkül itt járt utazók sokszor mulattásból is leszoktak tördelni 's hajigálni*”. Az érdekes formájú vagy feltűnő szépségű képződmények már akkoriban nevet viseltek: pl. *Királyi palota*, *Római kútő*, *Zsidó oltár* stb.

Útjuk többször keresztezett vízfolyást. A szerző értesülései szerint nagy esők alkalmával ezek annyira megduzzadnak, hogy kitöltik az egész üreget. Úgy tudja, hogy az egyik patak Jósvafőnél jön a felszínre.

A barlang nehezen járható, veszélyes helyein, mint például *Hóreb hegyén*, lépcsők és karfák könnyítik az utasok dolgát, a patakokon pedig hidak vezetnek át. (Eszerint az akkor ismert szakaszt az idegenforgalom számára bizonyos fokig már kiépítették!)

Olykor oldalnyílások előtt haladtak el, melyekbe azonban még a helybeliek sem mertek bemenni az útvesztés veszélye miatt.

A vezető néhányszor „dévajkodott” *Baloghékkal*, azaz különböző trükköket alkalmazott meghökkentésükre: egyszerű dallamokat kopogott ki a szép hangú cseppköveken, eltévedést színlelt, kalapját mélybe lökte, mintha odaveszett volna, de néhány perc múlva útjuk arra vezetett, s a fejedő előkerült stb. Egy-két évtizeddel ezelőtt a régi túravezetői gárda tagjai még éltek hasonló módszerekkel a látogatók lankadó figyelmének ébrentartására...

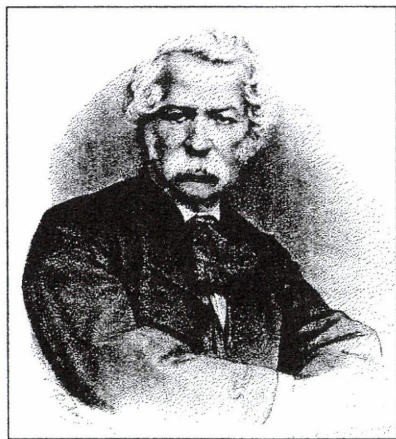

A pisai ferdetorony az aggteleki barlangban (Magyarország képekben, 1867)

Egy alacsonyabb üregben kalauzuk közölte, hogy elérkeztek a barlang végpontjához. E helyen a falak hemzsegték a névfelírásoktól; közülük megemlíti az 1808-ban (valójában 1805. december 31-én vagy 1806. január 1-jén)

itt járt „*Muszka Tiszteknek neveit*” és a *Ferdinánd főherceg* 1817. évi látogatására emlékeztető feliratot. A barlang azonban itt nem ér véget, csak egy nagy tó lehetetlenné teszi a továbbjutást. „*Ki tudja még ezen túl mi távolságra nyúlnak be az üregek a' föld gyomrába, 's mi új csodákat rejtenek magokban?*” – teszi fel a kérdést *Balogh*, melyre néhány év múlva *Vass Imre* adja majd meg a választ. (Meg kell jegyeznünk, hogy itt furcsa ellentmondásba keveredik a szerző. Ugyanis az a hely, ahol a névfelírások találhatók, a mai *Münnich-átjáró* előtti alacsony terem, az ún. „ó-ág” vége volt. Innen vissza kellett fordulni, és a *Nehéz-úton* keresztül lehetett eljutni a barlang akkor ismert végpontjáig, a *Vaskapuig*, ahol víz zárta el a továbbhaladás útját. A beszámolóból egyértelműen kitűnik, hogy *Balogh* mindkét helyen járt. Miből adódik hát az ellentmondás? Többféle magyarázat lehetséges; a legvalószínűbb az, hogy az események utólagos felelevenítésekor és írásba foglalásakor összekeverte az „ó-ág” végét és a *Baradla* akkori tényleges végpontját).

A visszafelé vezető úton *Balogh* el-elmaradt társaitól, hogy kíváncsiságát kielégítve vizsgálatokat végezzen. Meggyőződik arról, hogy a barlang mészkőben fekszik, melynek „külső felületek sárgás agyag forma mázzal van bévonva”. A cseppköveket alakjuk, helyzetük, színük és formájuk szerint osztályozza, s képződésükről is kifejti elgondolásait. Említést tesz még a rejtélyes szekérnyomokról, a mellékágakról, a cseppkő orvosi alkalmazásáról és más érdekességekről. A *Baradla* keletkezésében – nyilván *Raisz* nyomán – a tűznek tulajdonít elsődleges szerepet. Ez az elmélet a földtan korabeli szintjén már elfogadhatatlan volt. Megjelenésekor (1807) kiadója is bírálta miatta *Raiszt*; érdekes, hogy ennek ellenére *Balogh* mégis követi.

Almási Balogh Pál idős kori képe

Írása befejező részében elsőként közli magyar fordításban *Townson* könyvének az aggteleki barlangra vonatkozó részét (szóltunk róla: *Balogh* kitűnően tudott angolul!). A szigetországi utazó művét talán már sárospataki éveiben megismerte, de valószínűbb, hogy csak *Pesten* került a kezébe. *Townson Baradla-leírását Csokonai* is megemlíti 1801-ben írt, de csak 1818-ban kiadott levelében: „*Ezt a' Barlangot bójárta Towson (így!) Anglus is, kinek rólla relatióját óhajtanám ... magyarra fordítva megnyerni*” (*Clementis*, 1818). Feltehetően innen nyert ösztönzést e szövegrész magyarra ültetéséhez.

Almási Balogh Pál szóban forgó munkája nélkülözhetetlen forrása volt a 19. századi *Baradla-kutatásnak*. *Vass Imre* szerint „szépen előadja ezen barlang' külön tájékainak kinézését” (*Vass I.*, 1831). *Schmidl Adolf* ennek alapján dolgozta ki 1835-ben megjelent magyarországi útikönyvének *Aggtelek* című fejezetét. Sokat idézték, hivatkoztak rá, olykor az eredeti mű megjelölése nélkül (pl. *Nemzeti Kalendárium*, Kassa, 1847).

Almási Balogh Pál változatos életpályájának csupán múltó epizódja volt a *Baradla-barlang* megtekintése. Nem vált belőle tudatos barlangkutató, de színes, élvezetes és hiteles leírása arról tanúskodik, hogy volt benne ilyen irányú érdeklődés és ösztönös tehetség. Mindenesetre méltó arra, hogy nevét az úttörők között számon tartsuk. Csaknem öt évtizedes működése során még egyszer közelebbi kapcsolatba került a barlangtannal: 1846-ban a *tufnai csontbarlangokról* értekezett a *Magyar Tudós Társaság Évkönyvében*. (VII. köt. Buda, 1846. 83-116. old.)

Irodalom

- CLEMENTIS (1818): *Baradla Barlangnak bővebb leírása*. – *Tudományos Gyűjtemény*, 6. sz. 95. p.
- EME (1866): *Balogh Pál – Egyetemes Magyar Encyclopaedia*, V. Pest, 1866. 452. hasáb.
- FIALOVSKY B. (1933): *Almási Balogh Pál élet- és jellemrajza*. – Bp., 47. p.
- HAJDU I. (1987): A „legnagyobb magyar” borsodi háziorvosa – *Észak-Magyarország*, Miskolc, április.
- KÁTAY G. (1869): *Almási Balogh Pál*. – *A magyar orvosok és természetvizsgálók... nagygyűlésének munkálatai* XIII. Bp., XIV-XVI. p.
- SIEGMETH K. (1890): *Az aggteleki cseppkőbarlang*. – Eperjes, 30. p.
- SIEGMETH K. – HORUSITZKY H. (1914): *A magyarországi barlangok és az ezekre vonatkozó adatok irodalmi jegyzéke 1549-1913*. – Bp., 27. p.
- SZINNYEI J. (1891): *Balogh Pál (almási)*. – In: *Magyar írók élete és munkái* I. Bp., 478-480. hasáb.
- VASS I. (1831): *Az Aggteleki barlang leírása...* – Pest, 8-9. p.
- VU (1858): *Almási Balogh Pál*. – *Vasárnapi Ujság*, 43. sz.
- VU (1867): *Almási Balogh Pál*. – *Vasárnapi Ujság*, 39. sz. 477-478. p.
- WEISZ A. (1939): *Izsó Miklós élete és művészete. 1831-1875*. – Bp., 41. p.

*

Első közlés: *Karszt és Barlang*, 1988. II. sz. 107-110. old.